

Значення філософських байок Г.С. Сковороди у практиці казкотерапії

*Олена Казачінер,
Юрій Бойчук,
Алла Галій*

За словами Івана Франка, Григорій Савич Сковорода є найвидатнішим за своєю індивідуальністю поетом у староруській і давній українській літературі на величезному просторі часу — від автора «Слова о полку Ігоревім» до Котляревського і Шевченка. Художня проза Г. Сковороди — це збірник «Байки харківські». Байка як жанр часто зустрічалася в давній українській літературі і фольклорі. За Г. Сковородою, байка має сприяти у пошуках і розкритті вічної істини, його байки були спрямовані на викриття суспільних болячок, підносили дух громадянської гідності, культ розуму, картали світ зловживань, обдурювання, кар'єризму, вельможного самодурства, чинопочитання, наживи, самохвальства, тупоумства.

Як відомо, у практиці казкотерапії, окрім власне казок, застосовуються різні види творів фольклору: оповідання, байки, легенди, міфи, притчі тощо. Людина навчається, розвивається, змінюється та набуває досвіду впродовж усього життя. У житті кожного з нас трапляються різноманітні ситуації, взаємодія з іншими людьми, пошук оптимального життєвого шляху для себе. Людина шукає виходу зі складних ситуацій, може перебувати в депресивному стані, у батьків виникають проблеми під час спілкування з дітьми тощо — такі проблеми допомагає розв'язувати казкотерапія. Доросла людина, так само, як і дитина, потребує

різних порад від життєвої мудрості. Проте поради дорослій людині доцільно надавати саме у вигляді притч, легенд, байок. Вони є цікавими, ненав'язливими, і кожен такий твір має стрижневу ідею для навчання, виховання та розвитку, допомагає у розв'язанні різноманітних життєвих питань та проблем. Саме тому ми вважаємо, що філософські байки Г. Сковороди є цікавим та корисним матеріалом у практиці казкотерапії для дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що Сковородинівська байка як літературний жанр і її зв'язки з народними казками про тварин була предметом багатьох досліджень. Також детально вже проаналізовані прислів'я і приказки, використані філософом у його творах.

Так, О. Кравченко [1] було здійснено цілісний компаративістський аналіз філософсько-антропологічних поглядів Г. Кониського та Г. Сковороди. Досліджено літературні пам'ятки XV — XVIII ст. та доведено, що в українській філософії існували певні напрями у трактуванні суті людини, а саме: ранньогуманістичний, утраквістичний, релігійно-містичний та раціоналістична течія нової християнської філософії. Показано найтипівіші риси людини бароко, які ґрунтуються на ідеях Г.Кониського та Г.Сковороди стосовно співвідношення душі та тіла, теорії пізнання, концепції щастя. Автором

реконструйовано складові практичної філософії Г. Кониського та Г. Сковороди та з'ясовано особливості обґрунтування ними ролі морального вдосконалення людини, пізнання Бога та самореалізації у земному житті як основних чинників досягнення щастя, що свідчить про синтез у межах культури українського бароко філософських ідей, продукованих в інтелектуальному середовищі братських шкіл та Острозького культурно-освітнього осередку, з західноєвропейськими духовними надбаннями.

Т. Шевчук [8] розглянуто характер рецепції та функції античного дискурсу в художньому доробку Г. Сковороди на матеріалі його діалогів, байок, лірики й епістолярію та широкого пласту греко-римської літератури. Визначено, що вивчення особливостей художнього сприйняття Г. Сковородою образів і мотивів класичної спадщини пов'язано з встановленням типології їх використання, з'ясуванням характеру творчої рецепції, специфіки розуміння «вічних образів» античного походження, виявленням спільних з першоджерелом мотивів і своєрідності їх інтерпретацій українським письменником. Висвітлено ставлення мислителя до сфери мистецтва й основ потрактування ним категорії прекрасного, допомогло глибше зрозуміти його культурософські погляди, які орієнтовані на розуміння єдності язичницької та християнської духовної культури, та причини утворення того надзвичайного синтезу естетико-філософських і художніх практик, яке становить головну особливість естетичної платформи митця.

У дисертації О. Тулякова [5] доведена спорідненість світоглядних основ античних сковородинівських педагогічних ідей, охарактеризовано процес творчого опрацювання Г. Сковородою античних епістолярних та драматургічних методів виховання, калокагатії, сократівського діалогу, психагогії. У дисертації було розроблено елітно-сковородинівську концепцію освіти.

Мета дослідження полягає у висвітленні можливостей застосування філо-

софських байок Г.С. Сковороди у практиці казкотерапії для дорослих.

Відповідно до мети було визначено такі завдання дослідження:

- Здійснити аналіз наукових джерел із окресленої проблематики.
- Проаналізувати суть та зміст проблем, що постають у філософських байках Г. Сковороди.
- Визначити форми, методи й технології під час роботи з байками Г. Сковороди

Ітературно-філософські твори Г. Сковороди написані у стилі високого бароко. Казки, як і прислів'я, приказки та інші фольклорні жанри ніби утримували зв'язок думки філософа з читачем. Г. Сковорода часто «обайковує» фабулу для того, щоб допомогти адресату дійти висновку щодо своєрідної моралі, що впливає з тексту, тобто звести смисли, закладені в символічних текстах до смислів сьогоdnішнього буття людини. Іншими словами, прозові твори фольклору були коментарями філософських ідей на побутовому, усім зрозумілому рівні [2; 7].

Людина, її існування і щастя — епіцентр мислення Г.Сковороди.

Природа жанру народної казки обумовила нечисельне опрацювання його філософом у порівнянні, наприклад, з прислів'ями і приказками. За походженням казкові сюжети і мотиви, опрацьовані Г. Сковородою, є слов'янськими. Більшу частину з них становлять східнослов'янські казки. Деякі з сюжетів і мотивів відомі і в інших європейських народів. Два сюжети запозичені, очевидно, через перекладну літературу, з східного фольклору. Це оповідання про мандрю до Індії та про пустельника.

У творах Г. Сковороди ми не знайдемо повного запису народної казки. Адже твори написані книжною мовою, і казка не включалася автором у твір у такому вигляді, як побутувала в народі. Іноді Г.Сковорода переповідає сюжет казки повністю (як, наприклад, про побудову хати без вікон), але частіше переказує основний зміст, без опису деталей, перипетій, діалогів героїв. У деяких випадках авторський

переказ, ускладнений книжними елементами (імена героїв, біблійні та апокрифічні мотиви) [2; 7].

Поруч із використанням езопівських сюжетів у байках «Орел та Черепаха», «Жаби», «Чиж і Щиглик», «Олениця та Кабан» Г. Сковорода створює низку оригінальних за сюжетом творів, що постали на матеріалі народного епосу, народної мудрості [3; 4].

Цікавим є видання Г. Сковороди «Байки харківські» [3], у якому представлено 30 байок: Байка 1: «Пси», Байка 2: «Ворон і Чиж», Байка 3: «Жайворонки», Байка 4: «Голова і Тулуб», Байка 5: «Чиж і Щиглик», Байка 6: «Годинникові колеса», Байка 7: «Орел і Сорока», Байка 8: «Голова і Тулуб», Байка 9: «Мурашка і Свиня», Байка 10: «Дві Курки», Байка 11: «Вітер і Філософ», Байка 12: «Оселка і Ніж», Байка 13: «Орел і Черепаха», Байка 14: «Сова і Дрізд», Байка 15: «Змія і Буфон», Байка 16: «Жаби», Байка 17: «Два коштовні камені», Байка 18: «Собака та Кобила», Байка 19: «Нетопир і двоє пташат — Горляня та Голубок», Байка 20: «Верблюд і Олень», Байка 21: «Зозуля та Дрізд», Байка 22: «Гній та Діамант», Байка 23: «Собака і Вовк», Байка 24: «Кріт і Лінкс», Байка 25: «Лев та Мавпи», Байка 26: «Щука і Рак», Байка 27: «Бджола та Шершень», Байка 28: «Олениця та Кабан», Байка 29: «Баба та Гончар», Байка 30: «Соловей, Жайворонок та Дрізд».

Перші 15 байок письменник написав у період 1769 — 1774 років, живучи «у лісах, ланах, садах, селах, селищах та бджільниках, що лежать біля Харкова». Другу половину (теж 15 байок) він створив у селищі Бабаї поблизу Харкова. Усю збірку він подарував своєму приятелю Афанасієві Звеньєву, у супроводжуючому листі до якого висловив, крім того, цікаві роздуми про жанр байок та притч. Оригінал збірника, на жаль, не зберігся. Із багаточисельних списків, які робилися різними людьми в останній чверті XVIII та у XIX ст., до нас дійшло лише три.

Наведемо приклади роботи над байками Г. Сковороди.

Байка «Бджола і Шершень»

I. Робота перед читанням байки.

Автор пояснює, що Шершень — це людина, яка живе «хищенієм чужого» і лише для того, щоб їсти й пити. А Бджола — це «герб мудраго человека», що займається «сродною» працею. Г. Сковорода упродовж усього життя розмірковував над проблемою «сродности». Сенс життя у тому, щоб знайти себе у творчій праці на благо інших. На прикладі тварин (собаки, кішки) автор розвиває цю ідею: «И нет радостнее, как жить по натуре». Свої роздуми про те, що потрібно вчитися згідно з природою, він уміщує в цитату з Епікура: «Благодарение блаженной натуре за то, что нужно сделала нетрудным, а трудное ненужным». А вся байка завершується словами апостола Павла: «Иже есть всяческая во всем...». Усе у світі має глибокий сенс («всяческая во всем»), і завдання людини цей сенс знаходити перш за все у своїй душі, у своєму серці та в усьому сутнісному.

Наведіть приклади прислів'їв та приказок про людську працю. (як варіант: потрібно вгадати зміст прислів'я чи приказки за допомогою ілюстрації / малюнка)

II. Читання байки.

— Коротко перекажіть зміст байки. Як ви його зрозуміли?

— Що схвалюється, а що засуджується у цій байці?

— У чому полягає алегоричність образів Бджоли та Шершня?

— Доберіть із тексту матеріал для характеристики героїв та схарактеризуйте їх. (як варіант: можна подати список прикметників-характеристик та запропонувати обрати серед них ті, що характеризують Бджолу, і ті, що характеризують Шершня)

III. Робота над твором після читання.

— Визначте головну думку твору.

— Перегляньте відео (або прочитайте аудіокнигу) у запису за посиланнями: https://www.youtube.com/watch?v=PF7VCuB8_to та <https://www.youtube.com/watch?v=LnXan0Vsjiw> Напишіть коментарі щодо побаченого та почутого у чаті.

— Намалуйте ілюстрацію до байки.

— Хто з інших літературних та казкових персонажів у вас асоціюється з Бджолою, а хто — з Шершем? Чому?

Уявіть собі, що Шершень став працюючим, а Бджола — ледачою. Як би склалися їхнє життя?

Спробуйте написати власну казку або байку, у якій засуджується лень та неробство, а прославляється праця на благо інших.

Байка «Собака і Вовк»

I. Робота перед читанням байки.

У байці «Собака і Вовк» автор називає своїх персонажів античними іменами (пастух Тітир, собаки Левкон і Фіридам), ніби підкреслюючи тим самим важливість теми. Два собаки, які жили у великій дружбі, здобули славу серед диких та свійських тварин. Вовк, «побужденный славой», намагався стати їх третім другом. Він розповів собакам про своє знатне походження та «модные», які вивчав. А щоб більше привернути собак до себе, нагадав, що він у чомусь схожий на них — «голосом и волосом». І цитує латинське прислів'я: «Бог ведет подобное к подобному».

Але собаки не погоджуються на дружбу з Вовком, хоча він у чомусь і схожий із ними, тому що серце його «далече отстоит». Об'єднуючись, люди мають бути чесними, мати єдність сердець та єдиний погляд. У Вовка же — «лукавый взор», «косо» спрямований на баранця.

У «силі» йде мова про те, що дружбу може затвердити лише «сердце, в мыслях согласное, и одинокая честность» (за А. Гасинець, Л. Короткою).

Наведіть приклади прислів'їв та приказок про дружбу. (Як варіант: потрібно вгадати зміст прислів'я чи приказки за допомогою ілюстрації / малюнка.)

Як ви вважаєте, чи є різниця між дружбою та товаришуванням? Чому?

II. Читання байки.

Розкрийте ідейний зміст твору. Що прославляється, а що засуджується у ньому?

Чому, на вашу думку, автор називає своїх персонажів античними іменами?

Чи схожим є ваше розуміння дружби з тлумаченням цього поняття письменником?

III. Робота над твором після читання.

Перегляньте відео за посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=Y7JGkSkFRPY> Напишіть коментарі щодо побаченого та почутого у чаті.

Наведіть приклади з історії, літератури, власного життя, які підтверджують або спростовують думку Г. Сковороди про те, що дружбу може затвердити лише «сердце, в мыслях согласное, и одинокая честность».

— Намалуйте ілюстрацію до байки.

— Хто з інших літературних та казкових персонажів у вас асоціюється з Собаками, а хто — з Вовком? Чому?

Уявіть собі, що Собаки запропонували Вовкові дружбу. Як би склалося їхнє життя?

Спробуйте написати власну казку або байку, у якій порушуються питання дружби та товаришування.

Таким чином, під час роботи з байками Г. Сковороди доцільним є застосування таких форм, методів та технологій: обговорення та аналіз змісту байки, її провідних ідей, переказування твору від особи різних її персонажів, перегляд відео, малювання ілюстрацій, а також створення власної байки зі схожим сюжетом.

З усього сказаного вище можна дійти висновку про те, що байки Григорія Сковороди — це філософські мініатюри, розмисли про сродну працю, щастя та вдячність, яка має наповнювати кожен мить життя мудрої людини. Але насамперед це добрі й кумедні оповідки про тварин, які хитрують, ледарюють, бояться і деруть носа, як справжнісінькі люди. Герої байок показують, як важливо бачити не тільки зовнішню, а й внутрішню суть речей, братися за ту справу, до якої маєш здібності, не обманювати інших і цінувати час тощо.

Байки Г. Сковороди є широкими за проблематикою, у них порушуються такі питання: межі білого і чорного, світлого і темного, добра і зла, «сродна» праця як основний принцип трудової етики, релігійність, вибір між добром і злом, життям і смертю тощо.

Оскільки філософські байки Г. Сковороди порушують багато життєвих пи-

тань та проблем, що трапляються у житті дорослої людини, вони є доцільним цікавим та корисним матеріалом у практиці казкотерапії для дорослих.

Доцільним є застосування таких форм, методів та технологій роботи з байками Г.Сковороди: обговорення та аналіз змісту байки, її провідних ідей, переказування твору від особи різних її персонажів, перегляд відео, малювання ілюстрацій, а також створення власної байки зі схожим сюжетом.

Проте проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів задекларованого питання. Перспективи подальших наукових пошуків у руслі окресленої проблеми ми вбачаємо у аналізі можливостей використання казок та казкових творів Г. Сковороди у практиці казкотерапії у роботі з дітьми більш молодшого віку та розробці відповідних науково-методичних рекомендацій.

Література

1. *Кравченко О.П.* Вчення про людину у філософії Георгія Кониського і Григорія Сковороди : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05 ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2006. 20 с.

2. *Особливості* символіки Г.С. Сковороди // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. Вип. 3 / Редкол.: М.М. Конончук (відп. ред.) та ін. Київ : Твім інтер, 1997. С.79–82.

3. *Сковорода Г.* Байки харківські. Видавництво «Відкрита книга», 2011. 11 с.

4. *Сковорода Г.* Краце Сковорода — дітям. Видавництво «Час майстрів», 2021. 108 с.

5. *Туляков О.О.* Античні ідеї освіти та виховання у творчій спадщині Г.С. Сковороди : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Суми, 1999. 16 с.

6. *Українська* ментальність у світлі філософії Григорія Сковороди та поезії Тараса Шевченка // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. Вип.4 / Редкол.: Н.А.Лисюк, Т.В. Полковенко. Київ, 1996. С.32–35.

7. *Український* фольклор як фактор національного самовиразу Григорія Сковороди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://studwood.net/796764/kulturologiya/osnovniy_zmist_disertatsiyi

8. *Шевчук Т.С.* Антична спадщина в художній рецепції Григорія Сковороди : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.05 ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2010. 40 с.

04.07.2022

Відомості про авторів:

Казачинер Олена Семенівна — доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди; Харків, Україна; email: elena.kazachiner@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4842-3857>; Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=xgFC9dIAAAAJ ; Web of Science: <https://publons.com/researcher/4751109/olena-kazachiner/>

Бойчук Юрій Дмитрович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології, член-кореспондент НАПН України, ректор; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди; Харків, Україна; email: yurij.boychuk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>; Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=RPz2OjUAAAAJ> ; Web of Science: <https://publons.com/researcher/4823528/yurij-boychuk/>

Галій Алла Іванівна — кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди; Харків, Україна; email: galiialla227@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2134-6321>; Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=HfJyzkYAAAAJ>